

Başvuru: 27.04.2022

Kabul: 30.06.2022

OnlineFirst: 30.06.2022

DOI: <https://dx.doi.org/10.37344/talim.2022.29>

Copyright @ 2022 • ÖNDER

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talim>

e-ISSN: 2630-5887

Hairan 2022 • 6(1) • 23-44

İlk İmam Hatip Nesli Öncülerinin Türkiye'nin Dini Hayatına Katkıları*

*Dilek YİĞİT***, *İbrahim AŞLAMACI****

Öz

Bu araştırmanın konusu, 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarında öğrenim gören ilk neslin, Türkiye'nin dini hayatına katkılarının incelenmesidir. Araştırmada ilk İmam Hatip neslinin dini hayata olan katkıları; İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri adına gerçekleştirilen hizmetler; ilk İmam Hatip neslinin öncülüğünde gerçekleşen teşkilatlanma çalışmaları ve yayıncılık faaliyetleri; bilimsel ve kültürel alanda gerçekleştirilmiş olan çalışmalar; Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yerine getirilmiş olan yurt içi ve yurt dışı hizmetler kapsamında ele alınmaya çalışılmıştır. İsimlerin belirlenmesinde ilgili literatürün etkili olduğu bu çalışmada araştırmaya konu olan kişilerin biyografileri, kendi görüş ve deneyimlerini kaleme aldıkları eserleri ve onlar hakkında yazılmış olan eserlerde yer alan konular tematik olarak incelenmiş, başlıklar bu temalardan yola çıkılarak belirlenmiştir. Araştırmanın sonunda ulaşılan bazı sonuçlar şu şekildedir: İlk İmam Hatip nesli, İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri adına çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. İşbirliği içinde olmak ve çalışmalarını hızlandırmak için Talebe Cemiyetleri, Nesil Hareketi, Ensar Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı gibi organizasyonlarla teşkilatlanmışlardır. İslam'ın İlk Emri Oku, Tohum, Nesil, İslam Medeniyeti gibi dergiler ve çeşitli yayınevleriyle yayıncılık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Üstlendikleri çeşitli görevlerde ülkenin sosyal, bilimsel, kültürel ve dini alanlarında önemli vazifeler ifa etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

İmam Hatip Okulları • İlk İmam Hatip Nesli • Dini Hayat • Din Eğitimi • Din Hizmetleri

* Bu makale, Doç. Dr. İbrahim danışmanlığında hazırlanan "İlk İmam Hatip Nesli Öncülerinin Türkiye'nin Dini Hayatına Katkıları" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Eğitimi Bilim Dalı, dilekgrbz4@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5093-945X

*** Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, ibrahimaslamaci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9030-5216
Atıf: Yiğit, D., Aşlamacı, İ. (2022). İlk İmam Hatip Nesli Öncülerinin Türkiye'nin Dini Hayatına Katkıları, *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 6(1), 23-44. <https://dx.doi.org/10.37344/talim.2022.29>

Contributions of the First İmam Hatip Generation Pioneers to the Religious Life in Turkey

Dilek YIĞIT, İbrahim AŞLAMACI

Abstract

The topic of this research is to examine the contributions of the first generation that studied in the İmam Hatip Schools that was opened for the second time in 1951 to the religious life of Turkey. In this research, contributions of the first İmam Hatip generation to the religious life are handled in the context of, services done in the name of İmam Hatip Schools and Higher Islamic Institutes, organisational and publication works pioneered by the first İmam Hatip generation, studies done in scientific and cultural areas, and the domestic and international services done within Presidency of Religious Affairs. In this work which is influenced by relevant literature in determining the names of people who are topic of discussion, biographies, works in which they pen their views and experiences, and topics present in works written about them are examined thematically, and the headlines are determined based on that. Some results of the research are as follows, first İmam Hatip generation has had several varied services in names of İmam Hatip Schools and Higher Islamic Institutes. They organised with organisations such as "Student Societies", "Nesil Movement", "Ensar Foundation", and "Turkish Religious Foundation" to collaborate and speed up their works. They performed publishing activities with various magazines and publishing houses such as "İslam'ın İlk Emri Oku", "Tohum", "Nesil", and "İslam Medeniyeti". They performed important duties in social, scientific, cultural, and religious fields with varying tasks.

Keywords

İmam Hatip Schools • First İmam Hatip Generation • Religious Life • Religious Education • Religion Services

مساهمات رواد جيل إمام خطيب الأول في الحياة الدينية في تركيا

Dilek YİĞİT, İbrahim AŞLAMACI

ملخص

موضوع هذا البحث هو دراسة مساهمات الجيل الأول الذي درس في مدارس إمام خطيب التي افتتحت للمرة الثانية عام 1951 في الحياة الدينية لتركيا. في هذا البحث ، يتم التعامل مع مساهمات الجيل الأول من إمام خطيب في الحياة الدينية في سياق الخدمات التي تم إجراؤها باسم مدارس إمام خطيب والمعاهد الإسلامية العليا ، والأعمال التنظيمية والنشر التي ابتكرها جيل إمام خطيب الأول ، والدراسات التي أجريت في المجالات العلمية والثقافية ، والخدمات المحلية والدولية التي تتم داخل رئاسة الشؤون الدينية. في هذا العمل الذي يتأثر بالأدبيات ذات الصلة في تحديد أسماء الأشخاص الذين هم موضوع المناقشة ، والسير الذاتية ، والأعمال التي يكتبون فيها آرائهم وخبراتهم ، والموضوعات الموجودة في الأعمال المكتوبة عنهم يتم فحصها بشكل موضوعي ، وتحديد العناوين الرئيسية بناء على ذلك. بعض نتائج البحث على النحو التالي ، أول جيل إمام خطيب لديه العديد من الخدمات المتنوعة في أسماء مدارس إمام خطيب والمعاهد الإسلامية العليا. نظموا مع منظمات مثل "الجمعيات الطلابية" و "حركة نسيل" و "مؤسسة أنصار" و "المؤسسة الدينية التركية" للتعاون وتسريع أعمالهم. أدا أنشطة نشر مع مجلات ودور نشر مختلفة مثل "إسلام إلك إمري أوكو" و "توهوم" و "نسيل" و "إسلام مدينيتي". وقد أدا واجبات مهمة في المجالات الاجتماعية والعلمية والثقافية والدينية بمهام مختلفة.

الكلمات المفتاحية

مدارس إمام خطيب • جيل إمام خطيب الأول • الحياة الدينية • التعليم الديني • الخدمات الدينية

Giriş

İslam dininde sahabe neslinden beri İslami ilimleri tahsil ederek elde edilen birikimi bir sonraki kuşağa aktarma vazifesini üstlenen ve böylece ulema geleneğini devam ettiren dava sahibi Müslüman topluluk her devirde mevcut olmuştur. Dolayısıyla Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadarki süreçte "zincirin halkaları" (Karaman, 2004, s.182) kopmadan, İslam kültür ve medeniyetinin birikimi yeni nesillere aktarılagelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar toplumun ulema zümresini yetiştirme vazifesini medreseler üstlenmiştir. Ancak medreseler 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu yayınlanıncaya kadar varlığını sürdürebilmişlerdir. Bu kanundan sonra yayınlanan bir genelge ile medreseler kapatılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun dördüncü maddesi gereği ise imamlık ve hatiplik gibi din hizmetlerini yerine getirmekle görevli memurları yetiştirmek üzere İmam ve Hatip Mektepleri açılmaya başlamıştır (Öcal, 2015).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmaya başlamasıyla toplam 33 yerde açılan ilk İmam ve Hatip Mektepleri de birtakım gerekçelerle kapatılmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde milli eğitim sistemi yapısı içerisinde hiç İmam ve Hatip Mektebi kalmamıştır (Öcal, 1998; Ünsür, 1995, s. 89-91). Bunun yanı sıra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile müfredata konulan din dersleri bazı gerekçelerle 1933 yılına kadar tamamen kaldırılmış, böylece ilk, orta ve yükseköğrenim düzeyindeki okullarda din eğitimi faaliyetlerine son verilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Cumhuriyet'in ilk yıllarında din eğitimi açısından bir boşluk yaşanmasına neden olmuştur. Din eğitimi alanında bir tecrübe boşluğu olduğu, ilim mirasına sahip çıkılmadığı hatta devletin kendi din alimini bile yetiştiremediği bir dönem olarak değerlendirilen bu yıllarda sınırlı sayıda bulunan Kur'an Kursları haricinde devlet eliyle verilen bir din eğitimi faaliyetine devlet kurumlarında rastlanılamamaktadır (Karaman, 2009).

Türkiye’de ve dünyada yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte fark edilen ihtiyaç ve halkın talepleri üzerine din dersleri müfredatı tekrar girmeye başlamış ve din görevlilerini yetiştirmek üzere İmam Hatip Okulları (İHO) 1951 yılında tekrar sahneye çıkmıştır (Cebeci, 2015; Öcal, 2015). Türkiye’nin eğitim sisteminde yerini tekrar alan bu okullar müfredatında hem dini hem de müspet ilimlere yer vermesi bakımından kendine özgü bir modeldir. İslami eğitimin devlet himayesinde yürütülmesi anlamına gelen medrese sisteminin Selçuklu-Osmanlı-Türkiye çizgisinde edinilen tecrübeler sonunda gelinen noktayı ifade etmekte olan bu modelin temelinde geleneksel olan ile modern olanın bir sentez olarak kurumsallaşması yatmaktadır. Milli eğitim sisteminin bir parçası olarak eğitim öğretim faaliyetlerini devlet eliyle, devletin denetimi ve gözetimi altında sürdürmesi, müfredatında dini ve seküler derslere yer verilerek bu derslerin modern yöntemlerle sunulması gibi özellikler İmam Hatip Okullarını diğer eğitim kurumlarından ayıran özellikleridir (Aşlamacı, 2014, s. 152-164).

1951 yılında tekrar açılan bu eğitim kurumları ülkenin dini, sosyal, kültürel ve bilimsel hayatındaki esas etkisini bu tarihten itibaren ortaya koyabilmiştir. Bu noktada Türkiye’nin birçok alanındaki dönüşümünde önemli roller üstlenen aktörlerden birinin de 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okulları’nda yetişen ilk nesil olduğu söylenebilir. Bu neslin zihin dünyası ve hayat görüşünün şekillenmesinde ve İmam Hatiplik bilincinin kazanılmasında büyük oranda yetiştikleri geleneksel çevre, yaşadıkları dönemin dini hayat ve din eğitimine dair mevcut şartları (Kahraman, 1976, s. 7-10), gerek yüz yüze eğitimlerle gerekse eserlerini okumak suretiyle faydalandıkları hocalar (Karaman, 2017; Mert, 2014; Öcal, 2008), yıllardan beri dinini öğrenememe ve yaşayamamanın zorluklarını çekmiş Müslüman halkın beklenti ve umutları (Coşar, 1969, s. 18-21), seküler bir yaşam tarzına sahip modern bir Türkiye yaratmaya çalışan güçlerin baskıları, İslami cenahtan birtakım dini grupların endişe ve güvensizlik içeren yaklaşımları, İmam Hatip Okulunda alınan eğitim ve bu kurumların ortamı etkili olmuştur (Karaman, 2009). Bu zihinsel ve duygusal kodlarla oluşan din ve dünya görüşü neticesinde, birçok alanda değişim ve dönüşüm sürecine girmiş bulunan ülkenin din hizmetleri, din eğitimi ve dini hayatındaki gelişmelerde ilk İmam Hatip neslinin izleri bulunmaktadır. Bu okullarda yetişenler bireysel ve toplumsal hayatlarında dini uygulayan, uygulanması için ortamlar ve koşullar talep eden, İslam’ın görünürlüğünü attıran bireylerdir (Öcal, 2008; Altıkulaç, 2016). Öcal’a (1999) göre Türkiye’nin her alandaki din eğitimi ve öğretiminin ve din hizmetlerinin temelinde İmam Hatipler ve mezunları vardır.

İlgili literatürde İHO, öğrenci ve mezunlarını konu edinen birçok çalışma mevcuttur. Ancak bu kurumların ve buralarda yetişen ilk neslin Türkiye’nin dini, sosyal ve kültürel alanlarının gelişmesi ve şekillenmesinde üstlendikleri rolleri konu edinen ve tecrübelerinin temalar halinde yansıtıldığı bir araştırma literatürde mevcut değildir. Bu durum bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle araştırmanın konusu, 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarında öğrenim gören ilk neslin Türkiye’nin dini hayatına olan katkılarının incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede örgün ve yaygın din eğitiminin gelişmesi, dini kurumların tesis edilmesi ve şekillenmesi, bazı yayın organlarının dini nitelik kazanması, din hizmetlerinin yurt içi ve yurt dışında geniş kitlelere ulaştırılabilmesi gibi gelişmelerde üstlenmiş oldukları belirleyici rollerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu ana amaçtan hareketle 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarına, açılmasından itibaren ilk on yılında kayıt yaptırıp öğrenim gören ve bu okuldan mezun olan isimlerin Türkiye’nin dini hayatında üstlendikleri roller ele alınmakta, İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri adına verilen mücadeleler, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, Diyanet İşleri Teşkilatı ve Yüksek Öğretim Kurumu kapsamında yürütülen çalışmalar ve ülkenin dini hayatını canlandırma yolunda gerçekleştirilen faaliyetler incelenmektedir. Türk eğitim sisteminde yer alan en köklü kurumlardan biri olan İmam Hatip Okullarına ilişkin çok sayıda araştırma yapılmış,

literatürde değerli kazanımlar elde edilmiştir. İlk İmam Hatiplerin varoluş mücadelesinden dini hayata canlılık kazandırmaya uzanan özgün hikayelerini bilimsel bir bakış açısıyla ele alan bu çalışmanın da literatüre katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Türkiye'deki çeşitli kademe ve statüdeki okullar arasında en fazla merak edilip ilgi duyulan eğitim kurumlarının İmam Hatip Okulları olmasından dolayı bu konuda çok sayıda araştırma ve çalışmalar yapılmış, literatürde çok değerli kazanımlar elde edilmiştir. İmam Hatipli öğrencileri konu edinen ve farklı bakış açılarıyla ele alınan çalışmalar da burada sayılamayacak kadar fazladır. İlk İmam Hatiplilerin var oluş mücadelesinden dini hayata canlılık kazandırmaya uzanan özgün hikâyelerini farklı bir bakış açısıyla ele alan bu çalışmanın da literatürdeki boşluğu dolduracağı, Türkiye'nin yakın tarihine bir ölçüde ışık tutacağı ümit edilmektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada veriler, yapılması planlanan araştırmanın konusu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalarını incelemeyi ifade eden (Metin, 2014: 476) literatür tarama yöntemi ile elde edilmiş, dolayısıyla araştırmaya konu olan kişilerin görüş ve tecrübelerinin yansıtıldığı eserler incelenmiştir. Bu eserlerden kişilerin konuyla ilgili tecrübe ve faaliyetleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler tematik olarak analiz edilmiştir. Konu başlıkları bu temalardan yola çıkılarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma nitel bir araştırma olup yaşam öykülerinin ve deneyimlerin kronolojik olarak verilmesinden ziyade temaların öne çıkarıldığı bir betimleme çalışması niteliğindedir.

Araştırma, 1951 yılında tekrar açılan İmam Hatip Okulları'nda yetişen ilk nesilden, ilgili literatürde yer alan isimlerle sınırlıdır. Kuşkusuz ilk İmam Hatip neslinin öncü şahsiyetleri bu çalışmada yer alan isimlerden daha fazladır. Araştırmaya dahil edilen isimler şu şekildedir: Ahmet Gürtaş, Ahmet Kahraman, Ahmet Uzunoğlu, Ali Osman Koçkuzu, Ali Şakir Ergin, Bekir Topaloğlu, Cahit Baltacı, Halis Ayhan, Halit Güler, Hamdi Mert, Hayrettin Karaman, İsmail E. Erünsal, İsmail L. Çakan, İsmail Karaçam, Kemal Güran, Mehmet Karaman, Mehmet Kervancı, Mehmet Solmaz, M. Saim Yeprem, M. Yaşar Kandemir, Muhammed Eroğlu, Mustafa Uzunpostacı, Niyazi Baloğlu, Rıza Selimbaşoğlu, Salih Güler, Sami Uslu, Selahattin Kaya, Selahattin Parladır, Süleyman Özkafa, Süleyman Uludağ, Tayyar Altıkulaç, Yakup Üstün, Yaşar Nuri Öztürk, Yılmaz Yavru.

Araştırma, 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarında öğrenim gören ilk neslin Türkiye'nin dini, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarındaki değişim ve dönüşümünde üstlendikleri roller ve bu alanlara sunmuş oldukları katkıları içermektedir. Araştırma sürecinde, çalışmanın 1950'li yıllardan itibaren yaşanan gelişmelerin yalnızca din eğitimi, dini hayat ve din hizmetleri veçhesini yansıtması planlanmış, ancak literatür taraması ile birlikte araştırma kapsamı sosyal, kültürel ve bilimsel sahalara doğru kaydırılmıştır. Bu bakımdan araştırma İmam Hatip Okulları'nda yetişen ilk neslin dini hayat, din eğitimi ve din hizmetleri alanlarındaki faaliyetleri ile Türkiye'nin sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarındaki gelişmelerde üstlendikleri rolleri kapsamaktadır.

Tanımlar

İmam Hatip Okulları: Araştırmada Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile "İmam ve Hatip Mektebi" adıyla açılmaya başlayan, 1930 yılına kadar tamamı kapatıldıktan sonra 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okulları ele alınmaktadır.

İlk İmam Hatip Nesli: Araştırmada “İlk İmam Hatip Nesli” ifadesi ile 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarının açılmasından itibaren ilk on yılında bu okullara başlayan ve öğrenimlerine devam ederek bu okullardan mezun olan isimler kastedilmektedir

İlk İmam Hatip Neslinin İmam Hatip Okullarına Hizmetleri

İlk İmam Hatip neslinin İmam Hatip sıralarından başlayarak kişisel ve mesleki hayatlarına ve emeklilik dönemlerine kadar uzanan süreçte bu kurumlar ve öğrencileri adına yaptıkları çalışmalar; okulların inşasında üstlenmiş oldukları görevler, araç-gereç temini ve fiziki şartların iyileştirilmesi için yapılan çalışmalar, yetersiz görülen ders kitapları konusunda atılan adımlar, bu okul mezunlarının yükseköğrenim ve mesleki açıdan önlerinin açılması için yürütülen faaliyetler, kız öğrencilerin de bu okullara kayıt yapabilmeleri adına alınan sorumluluklar, ülke çapında yaygınlaşarak nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi için alınan önlemler şeklinde sıralanabilir.

Uzun yıllar İslami geleneği devam ettirmesi beklenen neslin İHO'da yetişeceği, bundan sonra gelecek olan nesilleri de yine bu okulların yetiştireceği inancından dolayı ilk İmam Hatip nesli için bu okullar çok değerlidir (Öcal, 2008, cilt 3, s. 174). Halkın bu okullara ve öğrencilere sahip çıktığını, şimdi de kendilerinin bu görevi üstlenmeleri gerektiğinin farkında olan ilk İmam Hatip nesli, önce kendilerini yetiştirerek bu okullara olan ilgi ve itibarı artırmak, daha sonra da bu okulların gelişmeleri için çalışmalar yapmak gerektiğinin bilincine sahipti. Bu bilince İmam Hatiplilik şuuru, bu amaçla yapılan girişimlerin motivasyon kaynağını oluşturan ruha da İmam Hatip davası denilmiştir (Karaman, 2009; Karaman, 2014). Bu nesilden İmam Hatip davasına sahip çıkması ve ülkenin İslami bir kimliğe bürünmesine katkı sağlaması beklenmiştir (Koçkuzu, 1966, s. 8-9).

İlk İmam Hatip nesli İHO için okul binalarının yapımı, fiziksel ortamların düzenlenmesi, araç gereç temini, öğrencilerin faydalanabilecekleri yurt, pansiyon, burs gibi imkânların sağlanması gibi konularda aktif roller üstlenmişler, öğrencilik yıllarında köy köy dolaşmak, hayırseverlerden kurban derisi veya para bağışı toplamak suretiyle bu kurumların eğitim öğretime başlayabilmesi için büyük gayret sarf etmişlerdir. Örneğin Yüksek İslam Enstitüsü (YİE) öğrenciliği döneminde Süleyman Uludağ ve arkadaşları, açılması planlanan fakat birtakım siyasi sebeplerle bir türlü inşaatına başlanılmayan Amasya İHO binasının temelini atılıp inşaatının tamamlanması ve 1967 yılında eğitim öğretime başlamasında bir hayli emek sarf etmiştir (Öcal, 2008, cilt 3, s. 482-484).

İHO'ların yeni açılmış olduğu yıllarda nitelikli ders kitabı eksikliğinden dolayı derslerden ve hocalardan yeterli verim alınmadığını düşünen ilk İmam Hatip neslinden Hayrettin Karaman ve Bekir Topaloğlu'nun bu konuda çalışmaları bulunmaktadır. İstanbul İHO öğretmenliği yaparken Hayrettin Karaman ders kitabı olarak kullanılmak üzere Hadis Usulü ve Fıkıh Usulü konularında tuttıkları notlardan ders kitapları oluşturmuş, Bekir Topaloğlu ile birlikte YİE asistanlıkları sırasında Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı (Topaloğlu ve Karaman, 2013) ile Sarf Nahiv Kitabı (Karaman ve Topaloğlu, 1970) telif etmişlerdir. İHO ve YİE öğretmen ve öğrencilerine pratik olarak kullanabilecekleri bir Arapça-Türkçe sözlük hazırlayarak sunmuşlardır. Daha sonraki yıllarda ders notu olarak kullanılan Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabının tercümesini yapıp öğretmenlere ücretsiz olarak göndermişlerdir. Arapça Sarf-Nahif Kitabı'nın içeriği daha sonra yeniden düzenlenmiş, Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yardımcı ders kitabı olarak kabul edilmiş ve ikilinin yayınladıkları Arapça-Türkçe Yeni Kamus (Topaloğlu ve Karaman; 2015) da dâhil olmak üzere bu eserlerden uzun yıllar faydalanılmıştır (Karaman, 2009 cilt 1; Öcal, 2008 cilt 2). Bunlarla birlikte Beydaba'ya ait olan Kelile ve

Dimneadlı çalışmanın tercümesi de Karaman ve Topaloğlu'nun (1978) İmam Hatip Okullarına sunmuş oldukları katkılara örnek olarak gösterilebilir (Öğük, 2016, s. 191).

İlk İmam Hatip nesli tarafından kurulmuş olan vakıf ve dernekler ile birlikte İmam Hatipler ve İmam Hatipli öğrenciler adına yapılan faaliyetler daha planlı ve sistemli hale getirilmiştir. İmam Hatip mezunlarının üniversiteye giriş hakkı elde etmeleri bu planlı çalışmaların ürünüdür. Örneğin Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu tarafından “her kazaya bir İmam Hatip Okulu” sloganıyla Türkiye'nin her bölgesini dolaşmak üzere bir irşat ekibi oluşturulmuş, bu gibi çalışmalarla bu okulların ülke genelinde yayılması, diğer liselerle eşit bir statü kazanması, mezunlarının üniversitelere kabul edilmesi gibi sonuçlar alınmasında büyük katkılar sağlanmıştır. Niyazi Baloğlu Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu başkanlığı sırasında İHO mezunlarının üniversitenin çeşitli bölümlerine gidebilmeleri için Mehmet Kervancı ile birlikte dönemin Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr. Sabahattin Özbek'in desteğini almış, CHP genel başkanı Bülent Ecevit ile görüşmeler yapmışlardır Baloğlu, Kervancı ve diğer yönetim kurulu üyelerinin azimli çalışmaları ile Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 32. Maddesi İmam Hatipliler lehine değiştirilmiştir (Mert, 2014; Çetin, 2017). Hala yürürlükte bulunan bu kanunla, İHO mezunlarının üniversitelerinin sosyal bölümlerine yerleşebilmesi mümkün olabilmektedir.

İHO'ya kayıt yapmadaki cinsiyet ayrımcılığı da ilk İmam Hatip neslinin girişimleri sonucunda izale edilmiştir. İlk yıllarda İHO'lara kız öğrenci kaydı yapılmamış, 1960'lı yıllardan itibaren Yozgat, Çorum, Isparta ve Gaziantep'te bu okullara müdürlerin inisiyatifleriyle bazı kız öğrencilerin kaydı yapılabilmektedir. İlk İmam Hatip neslinden Halis Ayhan Çorum İHO müdürü iken 1967-1968 öğretim yılında ilk defa 100 civarında kız öğrencinin bu okula kaydını yaparak din eğitimi almalarına katkıda bulunmuştur (Öcal, 2008, cilt 2, s. 500). Ancak bu yerel ve şahsi uygulamalardan sonra söz konusu yönetmelikte bu okullara kayıt kabul şartları arasına ‘erkek olmak’ ibaresi eklenmiştir. Din Eğitimi Genel Müdürlüğü döneminde Tayyar Altıkulaç, bu uygulamanın kaldırılması için girişimlerde bulunmuş ve neticede Danıştay kararıyla “erkek olmak” şartının metinden çıkarılmasını sağlayarak kız çocuklarına İmam Hatip kapılarının açılmasının önündeki engelleri kaldırmıştır (Altıkulaç, 2016, s.312-314).

İlk İmam Hatip neslinin öncüleri tarafından İHO'ların gelişmesi ve yaygınlaşması için yazılar yazılmış, konuşmalar yapılmış, halkın bu konularda bilgi sahibi olması ve bilinçlendirilmesi için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Basın, yayın, toplantı, vaaz, konferans gibi imkânlar bu amaç etrafında değerlendirilmiştir. İHO'ların daha iyi şartlarda eğitim verebilmesi ve daha nitelikli talebeler yetiştirebilmesi için ders saatleri, programı, ders kitapları ve yönetmeliklerinde gerekli görülen düzenlemeler için girişimde bulunulmuştur. Bu amaçla ilk İmam Hatip neslinden Mehmet Karaman, Cahit Baltacı ve Salih Güler tarafından 1968 yılında Milli Eğitim Bakanlığına yerine getirilmesini istedikleri düzenlemeleri içeren bir muhtıra verilmiştir (Tohum Dergisi, 1968, s. 26). Ali Osman Koçkuzu ise İslam'ın İlk Emri Oku Mecmuasında İHO'ların onuncu ve on beşinci yılları münasebetiyle yazılar kaleme almış, onların durumunu, başlıca sorunlarını, ihtiyaçlarını, gelişimlerini, meselelerinin çözümünde atılması gereken adımlar bu yazılarında tespit etmiştir (Koçkuzu, 1961, s. 9-10; Koçkuzu, 1966, s. 8-9)

Görüldüğü gibi ilk İmam Hatip neslinin öncü isimleri, daha öğrencilik yıllarından başlayarak İHO'lara sahip çıkmış, gelişmeleri ve yaygınlaşmaları için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu okulların bugün sayı ve kalite açısından belli bir düzeye ulaşmış olmasında, elde edilen kazanımlarında, öğrenci ve mezunlara sunulan imkânların altında ilk İmam Hatip nesli öncülerinin katkıları bulunmaktadır.

İlk İmam Hatip Neslinin Yüksek İslam Enstitülerine Hizmetleri

İmam Hatip Okulu'nu 1958 yılında bitiren ve önlerindeki seçenekleri sınırlı olan ilk mezunlardan bir kısmı imamlık, hatiplik, müezzinlik gibi din görevlisi kadrolarında çalışmayı veya askere giderek olacakları uzaktan takip etmeyi tercih etmişlerdir. Ancak bir alanda yüksek tahsil yapmak isteyenler liseson sınıfın derslerinden sınava girip geçmeleri durumunda lise diploması alabilecek, bu diploma ile bir yükseköğretim kurumuna gidebilecektir (Ateş, 1962, s. 15-16). İlk mezunlar bu şartlarda kendilerine yol çizmeye çalışırken onlardan sonra gelen mezunlar İHO'ların açılması sağlandığı gibi bunların mezunlarının gidebileceği bir yükseköğretim kurumunun açılmasının veya mevcut İlahiyat Fakültelerine kabul edilmelerinin de sağlanabileceği düşüncesiyle bu uygulamanın önlenmesi için çalışmışlardır (Karaman, 2009; Öcal, 2008).

1959-1960 öğretim yılında yalnızca İHO mezunlarının gidebileceği ilk Yüksek İslam Enstitüsü İstanbul'da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak açılmıştır (Gökçağı, 2005, s. 195). Açıldıktan sonra bu nesil bu kurumların koruyucusu, savunucusu ve destekçisi olmuştur (Öcal, 2008 cilt 2, s. 456). Yüksek İslam Enstitülerinin eğitim öğretime başlayabilmesi, nitelikli hocaların tayin edilmesi, fiziksel ortamların düzenlenmesi, bilimsel ve kültürel imkânların sağlanması, akademik kimliğe kavuşabilmesi için yerine getirilmesi gereken görevler büyük ölçüde hocaların ve öğrencilerin eliyle gerçekleşmiştir (Karaman, 2009, s. 414).

Öncelikle İHO mezunlarının ya İlahiyat Fakültelerine kabul edilmeleri veya bunların gidebileceği bir yükseköğretim kurumu açılması konusunda yürütülen bazı çalışmalara değinilmesi yerinde olacaktır. İlk İmam Hatip nesli tarafından bu konudaki talepler çeşitli yollarla ilgililere ulaştırılmış, bu mesele yakından takip edilmiş, bu amaçla illerde dernekler kurulmuştur. Örneğin Ali Şakir Ergin'in de aralarında bulunduğu Ankara İHO öğrencileri tarafından oluşturulan "Öğrenci Dilek ve İstekler Kolu" o dönemde bulunan 19 İHO'nun öğrenci temsilcilikleri ile mektup yoluyla iletişime geçmesi ve yüksek öğrenim imkânı taleplerinde birlik olmayı öneren faaliyetleri bu konuda zikredilmeye değerdir. Söz konusu öğrenci kolu yetkili organlara dilekçe ile müracaatta bulunmuş, diğer okulların öğrencilerinden temsilcilerle birlikte Ankara'da toplanıp durum görüşülmüş, aralarından bazı temsilciler seçilip Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilmiştir (Öcal, 2008, cilt 2, s. 492-493). Konya İHO'nun ikinci yıl öğrencileri tarafından, İHO mezunlarının ya İlahiyat Fakültesine kabul edilmeleri veya gidebilecekleri bir yüksek okul açılması taleplerini iletmek için dönemin Maarif Vekili Celal Yardımcı'dan randevu alınması bu kapsamda yapılan girişimlerden biridir. Aralarında Hayrettin Karaman'ın da bulunduğu öğrencilerden ve velilerden oluşan bir grup bu konudaki taleplerini iletebilmeyi başarabilmiştir (Karaman, 2009, cilt 1, s. 230-231).

İlk İmam Hatip neslinin öncüleri, buldukları görevlerde Yüksek İslam Enstitülerinin yaşayabilmesi ve gelişebilmeleri için uğraş vermişlerdir. Bursa YİE ilk açıldığında burada müdürlük görevini üstlenen Halis Ayhan, bu göreve geldiğinde Enstitü binasının şehir merkezine uzak olması, fiziki şartlar açısından son derece yetersiz bulunması, telefon, ulaşım, yemek imkânı, ders araç gereçleri, hizmetli kadrosu bulunmaması gibi olumsuz bir durumla karşılaşmıştır. Bu olumsuzlukların aşılması ve Enstitü'nün eğitim öğretime hazır hale getirilmesi için dikkatli ve sabırlı bir çalışma başlatılan Ayhan, Enstitü'nün şartlarının iyileştirilmesi ve olması gereken düzeye getirilmesi için çalışmalar yürütmüştür (Öcal, 2008, cilt 2, s. 511-522).

İlk Yüksek İslam Enstitüsü açılmış ancak bu kurumlarda eğitim kalitesinin yükseltilmesi için herhangi bir çalışma yapılmamıştır. İmam Hatip nesli bu Enstitülere öğretmen atanır gibi tayin edilen öğretim elemanı sorunu,

vasıfsız idareci atanması, düzensiz programlar, öğrencilerin daha iyi yetiştirilmesi için oluşturulması gereken ortamlar gibi çözüme kavuşturulması gereken birçok sorunla baş başa kalmışlardır. İstanbul YİE öğrencileri bu Enstitülerin daha nitelikli hale gelebilmesi için ilk olarak ehliyetli yöneticilerle mücadele ederek işe başlamışlardır (Karaman, 2009 cilt 1, s. 421- 422). Bu kurumlarda öğrenci olmuş daha sonraki yıllarda buraya öğretmen olarak gelmiş olan ilk İmam Hatip neslinden bazı isimler uzun yıllar bu sorunları tecrübe etmişler ve çözüm arayışı içinde olmuşlardır. Süleyman Uludağ YİE'de öğretim görevlisi iken öğrenci kalitesinin yükselmesinin gelecekte öğretmen kalitesini de artıracaklarını düşünmekteydi. Bu düşünceyle hevesli ve yetenekli görülen bazı öğrencilerle özel olarak ilgilenmiş, özel dersler vermiş, okumaları gereken eserleri temin etmiş ve geleceğin YİE hocası olmayı amaçlamaları için tavsiyelerde bulunmuştur (Öcal, 2008, cilt 3, s. 487).

İlk dönemlerde yeni açılmış olan YİE'lerde büyük oranda İHO'ların öğretmen ve yöneticileri atanmakta ve atamalarda da siyasi eğilim ve adam kayırmanın etkisi görülmekteydi (Altıkulaç, 2016, cilt 1, s. 292). İlk İmam Hatip nesli, bu kurumların ilmi seviyelerinin yükseltilmesi ve asistanlık yolu dışında öğretim elemanı ataması yapılmaması için çalışmışlardır. Bu amaçla İstanbul YİE Talebe Cemiyeti adına birkaç öğrenci Milli Eğitim Bakanlığına hitaben hazırladıkları ve bu uygulamasından dolayı Bakanlığı eleştirdikleri metni Ankara'ya giderek dönemin Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'e takdim etmişlerdir. Ancak bu girişimden herhangi bir sonuç alınmamıştır. Onlara göre Enstitülerin nitelikli hale getirilmesinin en sağlıklı yolu bu kurumlara alınan öğretim elemanların imtihana tabi tutularak asistan olarak alınması ve bunların yetiştirilmesi veya dışarıdan doktora yapmış elemanların alınması idi. Bu amaçla 1976 yılında Süleyman Uludağ'ın da aralarında bulunduğu bir grup tarafından, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e YİE için 100 asistan kadrosu talep edilmiştir. Dönemin Din Eğitimi Genel Müdürü Tayyar Altıkulaç'ın da girişimleri ile talep edilen asistanlık kadroları, Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem tarafından onaylanmıştır. Neslin diğer üyeleri de bu kadroları ahlaklı, bilgili ve kabiliyetli gençlerle doldurabilmek için harekete geçmişlerdir. 1982 yılında bu enstitülerin İlahiyat Fakültesine dönüşmesiyle bu öğretim elemanları fakültelere aktarılmışlardır ve enstitülerin fakülteleşmesinde birer köprü vazifesi görmüşlerdir. Bugün mevcut bulunan İlahiyat Fakültelerinin büyük oranda bu çekirdek kadro ile şekillendiği ve bugünkü durumuna geldiği söylenebilir (Altıkulaç, 2016 cilt 1, s. 292-301; Öcal, 2008, s. 421-423).

YİE'lerin ülke genelindeki dağılımının dengesiz olması ve belli bir program çerçevesinde ihtiyaca göre açılmak yerine yetersiz bir kadroyla plansızca açılmasının yanlış olduğunu düşünen ilk İmam Hatip nesli, bu kurumlarda nicelikten çok niteliğin önemli olduğunu ve enstitü sayısını artırmanın nitelikli ilahiyatçı yetiştirme amacını olumsuz etkileyeceğini savunmaktaydılar. Bu nedenle YİE'lerde görev yapacak yeterli yetkinlik ve sayıda öğretim üyesi yetişinceye ve gerekli altyapı hazırlıkları tamamlanmaya kadar mevcut Enstitülere yenilerinin eklenmemesi için uğraşmışlardır (Altıkulaç, 2016, cilt 1, s. 292; Karaman, 2009 cilt 1, s. 421-423; Öcal, 2008, cilt 3, s. 588). Ancak çok sayıda YİE açılıp öğretim kalitesinin düşürülmesinin önüne geçemeyen nesil, en azından buraya okumaya gelen talebelerden her müracaat edeni almamaya, imtihana tabi tutularak nitelikli öğrenciyi kabul etmeye böylece öğrenci kalitesini yüksek tutmaya çalışmışlardır (Karaman, 2009, cilt 1, s. 421-422; Öcal, 2008, cilt 3, s. 588).

Yüksek İslam Enstitülerindeki bölümleşme ve statü değişikliği de ilk İmam Hatip nesli öncülerinin katkılarıyla gerçekleşmiştir. 1978-1979 öğretim yılına kadar Enstitülerde bütün öğrencilere aynı program uygulanmakta, bu da öğrencilerin ilgi ve kabiliyetlerine göre yetişmelerini zorlaştırmaktaydı. Tayyar Altıkulaç'ın YİE'lerde Tefsir-Hadis, Fıkıh-Kelam, İslam Dini Esasları gibi bölümler oluşturulmasına yönelik hazırladığı projeyi Talim

ve Terbiye Kurulu'na sunmuş, kendisi Kurul üyeliğine atandıktan sonra gündeme alınmasını sağlamıştır. Bu projenin Kurul onayından geçmesiyle YİE'lerdeki bölümlenme gerçekleşmiştir (Altıkulaç, 2016 cilt 1, s. 304; Öcal, 2008, cilt 3).

İlk İmam Hatip nesline göre o dönemde YİE'ler özerk birer akademi olmadıkları ve İslami ilimleri araştırmak ve incelemek için gerekli hukuki ve mali imkânlardan yoksun olduğu için kaliteli ve mütehassıs eleman yetiştirilememektedir. Enstitüler birer Akademi haline getirilirse din üzerinde müspet metotlarla araştırma mümkün olacağından din eğitimi layık olduğu konuma kavuşabilecektir (Tohum Dergisi, 1969, s. 26-27). Onlara göre öğrenci kabulü, atama sistemi, altyapısı ve konumu itibarıyla ortaöğretime yaklaştırılmaya çalışılan Enstitülerin akademi olmasıyla ilmi yetkinliğe sahip hocaların yönetimdeki etkisi artacak ve öğretimin kalitesi yükselecektir (Mert, 2014; Öcal 2008, cilt 2, s. 432). Bu düşünceyle YİE öğrencileri tarafından zaman zaman boykotlar yapılarak İslami İlimler Akademisi olma talebi yetkililere ulaştırılmaya çalışılmış, 1982 yılında bu enstitülerin fakülterele dönüştürülüp üniversitelere bağlanmasına kadar bu amaçla çalışmalar yapılmıştır. Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu olarak YİE'lerin İslami İlimler Akademisi haline gelebilmeleri için yetkililerle görüşülmüş, kanun taslakları hazırlanıp siyasilere sunulmuştur. Bu ve benzeri görüş ve amaçlarla yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve nihayet 1982 yılında YİE'ler İlahiyat Fakülteleri haline getirilerek buldukları illerdeki üniversitelere bağlanmıştır. Enstitülerin fakülteye dönüşmesiyle bu kurumlar ekonomik ve bilimsel açıdan daha ciddi bir altyapıya kavuşmuştur. Böylece bünyesindeki öğretim elemanları ve öğrenciler din üzerine düşünme, araştırma, yazma ve söyleme imkânı ve bilimsel hayata katkı sunabilecek, araştırma ve incelemeler yapma olanağına kavuşmuşlardır (Öcal, 2008).

Teşkilatlanma Çalışmaları

Öğrenci ve Mezunlar Olarak Kurdukları Talebe Cemiyetleri

İHO'ların ilk mezunlarını vermeye başladığı 1950'li yılların sonlarına doğru bu okullardan mezun olan öğrenciler dernekler kurmaya, daha önceden kurulmuş olan derneklere katılmaya, benzer amaçlarla kurulmuş olan derneklerin bir araya getirildiği federasyonlar oluşturmaya başlamıştır. İHO mezunlarının okulların buldukları illerde kurdukları İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri, bu cemiyetlerin bir çatı altında birleştirilmesiyle oluşan İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu, YİE öğrencilerinin her enstitü için kurmuş oldukları Yüksek İslam Talebe Cemiyetleri ve bu cemiyetlerin bir araya gelerek oluşturdukları Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu (TİETF) gibi kuruluşlar ilk İmam Hatip neslinin teşkilatlanma çalışmaları kapsamında değerlendirilecek faaliyetlerdir. Bu kuruluşlarda ilk İmam Hatip neslinden Mehmet Solmaz, Niyazi Baloğlu, Kemal Güran, Ahmet Gürtaş, Hamdi Mert gibi isimler aktif rol almışlar, din eğitimi ve din hizmetleri adına öncülüğünü yaptıkları birçok faaliyeti bu teşkilatlar eliyle yürütmüşlerdir (Çetin, 2017; Mert, 2014).

1966 yılında kurulan, Yüksek İslam Enstitülerini akademik müesseseler haline getirmeyi ve İmam Hatip Okullarının sayılarını artırmayı amaçlayan Yüksek İslam Enstitüsü Talebe Cemiyetleri öğrencilerin taleplerini yetkililere ulaştırmak, sosyal, kültürel ve ekonomik imkânlardan öğrencilerin nasıl faydalanabileceğini araştırmak, gündemdeki sosyal ve siyasi konularla ilgili bildirimler hazırlamak, toplantılar düzenlemek ve siyasilere görüşmek gibi çalışmalarda bulunmuşlardır. İHO'ların hak ve yetkileri açısından dengi okullarla aynı seviyeye getirilmesi ve bu okullardan mezun olanlara üniversite kapılarının açılması gibi kazanımların elde edilmesinde bu federasyon etkili olmuştur. Yalnızca öğretmenlik ve din görevliliği kadrolarına atanabilen Enstitü mezunlarının çeşitli

alanlardaki devlet memurluğunda görev alabilmeleri konusunda TİETF adına Baltacı ve ekip arkadaşları hükümet ve parlamento nezdinde faaliyetler yürütmüştür. Bu girişimlerin sonucunda yönetmeliklere yansıyan bir gelişme olmamışsa da birçok İHO mezunu din görevliliği ve öğretmenlik dışındaki devlet memurluklarında da görev alabilmiştir (Mert, 2014, s. 205; Öcal, 2008, cilt 2, s. 430-434).

Bunların yanı sıra ilk İmam Hatip neslinin aktif çalışmalarıyla destekledikleri benzer amaçlarla kurulmuş diğer kuruluşlar arasında Din Görevlileri Dernekleri, Din Görevlileri Yardımlaşma Dernekleri Federasyonu, İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler, İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitüsü Yaptırma ve Yaşatma Dernekleri, İlahiyat Fakültesi ve İslam Enstitüsü Mezunları Dernekleri, Kur'an Kursu Yaptırma ve Yaşatma Dernekleri de sayılabilir.

Nesil Hareketi

Hizmet Nesli anlayışı, ilk İmam Hatip nesli tarafından din eğitiminin kopukluk ve kırılma yıllarından sonra İslami geleneği devam ettirme noktasında belirlenen bir misyonu ve bu misyon çerçevesinde verilen mücadeleleri ifade etmektedir. Bu düşünce İmam Hatip sıralarında oluşmaya başlamış, YİE öğrenciliğinin son yıllarında hedef belirleme amacıyla yapılan toplantılarda dile getirilmiştir. Bu düşünce ile planlanan hizmeti merkezden yürütmek için İstanbul'da vazife almaya çalışmak, her zaman eğitim ve öğretim faaliyetlerinin içinde olmak, Yüksek İslam Enstitüsü'nde asistan ve daha sonra hoca olmak gibi amaçlar belirlenmiştir (Karaman, 2009, cilt 1, s. 304-307). Buradaki temel gaye İslam'a hizmet etmek, din eğitimi ve dini hayatı canlı kılmak, Müslümanları bilinçlendirerek İslam kültür ve geleneğine sahip çıkılmasını sağlamak, dinen, manen ve ilmen gelişmiş nesiller yetiştirmek olmuştur. Bu yüzden bu gaye kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlere Nesil Hareketi, çıkarılan dergiye Nesil dergisi, yayınevine Nesil Yayınevi ve kurulan vakfa da Nesil vakfı adı verilmiştir. Nesle yol göstermek amacıyla hareket rehberi olarak Nesillerin El Kitabı adında derleme niteliğinde bir kitap yayınlanmıştır. Karaman'a göre hareketin temel gayesi Türkiye'nin İslamlaşmasıdır. Bu düşünceyi gerçekleştirmek adına İmam Hatip Okulları bu davanın ocağı olarak görülmüştür. Yüksek İslam Enstitüleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam Hatip Okulları, Ensar Vakfı gibi kurumlar aracı olarak kullanılarak bu hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. Hayreddin Karaman, Bekir Topaloğlu, Tayyar Altıkulaç, Ahmet Kahraman, M. Saim Yeprem, M. Yaşar Kandemir, Muhammed Eroğlu gibi isimler etrafında şekillenen Nesil kadrosu, İHO ve YİE öğrencileri, öğretmenleri ve mezunları olarak benzer hayat çizgisi ve dünya görüşüne sahip olan kişilerden oluşmaktadır (Karaman, 2009 cilt 1, s. 401).

Topaloğlu'na göre hizmet neslinin çekirdeğini orta ve yüksek derecede din öğrenimi gören zümreler oluşturur. Bu nesle bağlanıp maddi ve manevi desteğini esirgemeyen iyi niyet ve büyük umutlarla başarıları için çalışan büyük topluluklar da bu neslin kanatlarını teşkil etmektedir. "Nesil" ifadesi ile ülkenin ve tüm Müslüman milletlerin manevi olarak kalkınma ve ilerlemesinde samimiyet ve fedakârlıkla görev almak isteyen gruplar kastedilmektedir. Tabanını İmam Hatip Okullarının oluşturduğu bu neslin tavanı ise Yüksek İslam ve İlahiyat mensuplarından oluşmaktadır. Buna göre Neslin karakteristiği ilimle meşgul olmak, insanlığa hizmet etmek ve örnek olmak, günlük politika ve gruplaşmaların üstünde kalmak, halkı manevi bunalımlara karşı korumak, İslam'ı tebliğ etmek vb. şeklinde formüle edilmiştir. (Karaman, 2014, s. 24; Topaloğlu, 2007, s. 24-39).

Hareket mensuplarından bazıları kitap, makale, konuşma gibi ilmi çalışmalar yoluyla harekete katkı sağlarken bazıları öğrenci yetiştirerek, bazıları ise çeşitli kademelerde önemli vazifeler üstlenerek hedefe ulaşma çabasında olmuşlardır. Karaman'a göre Nesil hareketinin Türkiye'deki Müslüman halka sahih kaynaklardan din eğitimi ve

öğretimi hizmeti verme şeklindeki idealini gerçekleştirmeye, belli bir tarihten sonra şartlar izin vermemiştir. Üyelerin ülke sathında geniş sahalarda görevler alması, İstanbul kadrosunun dağılması, iletişim kopukluğu gibi sorunlardan dolayı Hizmet Nesli'nin faaliyetleri belli bir hareket olarak sona ermiş ve artık geniş bir kadro ile örgütlü bir şekilde değil farklı programlarla şahsi çalışmalarla hizmet etmeye devam etmiştir. Bu büyük ideali vaktine erteleyerek şahsi ilmi çalışmalara ve kadro yetiştirme faaliyetlerine yönelmişlerdir. İfa edilen görevlerde yetenekli öğrencileri lisansüstü öğrenime teşvik etmek, nitelikli öğrenci yetiştirmek gibi uygulamalara öncelik verilmiştir. Ankara kadrosunun girişimleri ile de İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırmaları Merkezi gibi hizmetlere öncülük edilmiştir (Karaman, 2009).

Ensar Vakfı

Ensar Vakfı Türkiye'nin manevi dinamiklerini zenginleştirmek, ilmi, fikri ve ahlaki yönden gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla 1979 yılında kurulmuştur. Din ve değerler eğitimi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde, değerlerine bağlı, entelektüel birikim ve akademik başarısıyla gelecekte söz sahibi olacak en yetkin vakıf olmak vizyonu ile yola çıkmış ve insani değerlere bağlı bir nesil yetiştirmek amacıyla, nitelikli akademik çalışmalar yapıp proje geliştirerek, özelde gençler olmak üzere toplumun tüm sosyal katmanlarına eğitim, yayın, organizasyon faaliyetleri ile hizmet sunmayı kendisine misyon olarak belirlemiş bir kuruluştur. Eğitim, yayın, yurt hizmetleri, burs, proje, sosyal sorumluluk, yemek hizmetleri, Genç Ensar, Hanımlar Komisyonu gibi birçok alanda hizmet veren Ensar Vakfı, Din ve Değerler eğitimi alanında ilmi ve akademik pek çok faaliyetin yürütüldüğü, nitelikli ve ileri seviyede Arapça dil eğitiminin verildiği, temel İslami ilimler ve sosyal bilimler alanlarında da eğitim seminerlerinin düzenlendiği, din ve ahlak eğitimi ve değerler eğitimi konusunu ulusal ve uluslararası düzeyde kendine amaç edinen, öğretmen ve öğretmen adayları ile üniversite öğrencilerine eğitim desteği sağlamak gayretinde olan bir vakıf olma özelliğini taşımaktadır <https://ensar.org> (07.05.2021).

İlk İmam Hatip neslinden Selahattin Kaya bu vakfın kurucuları arasında yer almış, toplantılarına katılmıştır. Hayrettin Karaman ise vakfın mütevelli heyeti ile birlikte yürüttüğü çeşitli çalışmalarda aktif roller üstlenmiş, konferans, konuşma ve sohbetleriyle vakfın faaliyetlerine katkılarda bulunmuştur. Karaman'a göre bu vakıf İmam Hatip Neslini derleyip toparlamak, İslami hizmet için seferber etmek amacıyla kurulmuştur ve vakfın en önemli amacı bütün İmam Hatiplileri, okumuş Müslümanları mensubiyeti içinde toplamak ve bir araya getirmektir. Ona göre önceden kurulmuş ancak atıl vaziyette bulunan Ensar Vakfı'na yeniden canlılık kazandırılması Nesil Hareketi'nin kadroya yönelik çalışmalarının devamı niteliğindedir. O vaktiyle gerçekleştirmek istediği İmam Hatip nesli vasıtasıyla Türkiye'de örgün eğitimin yanı sıra yaygın eğitimde de sağlam ve sahih bir din eğitimi ve öğretiminin verilmesini sağlamak, bu yolla İmam Hatiplerden başlayarak ferdi ve toplumsal İslamlaşmanın sağlanması gayesini Ensar Vakfı eliyle başarabileceğini düşünmektedir. (Karaman, 2009, s. 287- 304; Karaman, 2014).

Türkiye Diyanet Vakfı

1975 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürüttüğü hizmetleri desteklemek üzere Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) kurulmuştur. Vakfın kuruluş amacı Diyanet teşkilatında yürütülen hizmet ve faaliyetleri daha etkin ve kapsamlı hale getirmek ve mevcut bütçe imkânlarıyla yerine getirilmesinde zorluk yaşanan hizmetler için destek sağlamaktır. Din hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması ve bu hizmetlerde görev alacak neslin yetiştirilmesi idealini taşıyan Vakıf, yurt içinde ve yurt dışında eğitim faaliyetlerine öncelik vermekte, Kuran

kurslarından, hafızlık eğitimine, anaokulundan ilköğretim, lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora kadar, eğitimin her kademe ve türünde Türkiye'de ve dünyanın birçok ülkesinden gençlere sağlam bir din eğitimi vermek için çalışmaktadır <https://tdv.org/tr> (14.05.2021). Bu vakfın bilimsel ve kültürel faaliyetleri arasında İslam Araştırmaları Merkezi, Haseki Eğitim Merkezi ve İslam Ansiklopedisi projeleri sayılabilir. Güncel çalışmalar Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi programı, Uluslararası İmam Hatip Lisesi Öğrenci Programı, Uluslararası İlahiyat Programı gibi çeşitli programlar da zikredilmelidir. <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/> (25.06.2021) Türkiye Diyanet Vakfı'nın kuruluş ve işleyişinde, organize ettiği ve yürüttüğü çeşitli faaliyetlerde ilk İmam Hatip nesli öncülerinden Ahmet Uzunoğlu, Tayyar Altıkulaç, Yakup Üstün, Kemal Güran, Hamdi Mert, Niyazi Baloğlu gibi isimlerin çalışmaları görülmektedir.

Böyle bir vakfın kurulması fikri ilk defa 1972 yılında ilk İmam Hatip neslinden Ahmet Uzunoğlu tarafından ortaya atılmıştır. Kuruluş safhasında ve bürokratik işlemler sahasında en büyük emek yine Ahmet Uzunoğlu'na aittir (Uzunoğlu, 1999, s. 31-395). Vakıf kurma işlemlerini üstlenmesi ve vakfın bir an önce kurulabilmesi için Hukuk Müşavirliğine tayin edilen Ahmet Uzunoğlu, Tayyar Altıkulaç ve Yakup Üstün ile birlikte vakfın kurucuları arasında yer almıştır. Vakfın kurumsallaşmasında ve mevzuat çalışmalarında ise Kemal Güran, Ahmet Uzunoğlu, Hamdi Mert gibi isimlerin katkıları görülmektedir (Çetin, 2017, s. 574-576). Genel müdürlüğü sırasında Niyazi Baloğlu tarafından vakıf bünyesinde bir Yayın Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul ile birlikte Diyanet Vakfı Yayınları'nın sayısında ve içeriğinde kayda değer bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde Türkiye Diyanet Vakfı kültürel faaliyetlere öncelik veren hizmetlere ev sahipliği yapmıştır (Altıkulaç, 2016, cilt 1, s. 398; Öcal, 2008).

Kemal Güran'ın genel müdürlüğü sırasında cami inşaatları, dini yayın desteği, din eğitimi veren kurumların açılması ve yönetilmesi gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Vakfın cami inşaatlarını yürütmek amacıyla 1983 yılında GİNTAŞ adıyla bir inşaat şirketi kurulmuş, şirketin Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Genel Müdürlüğü görevi Ahmet Uzunoğlu'na verilmiştir. Vakfın yurt içi ve Nahcivan, Türkmenistan, Kazakistan gibi yurt dışında yaptığı inşaatlar bu şirket eliyle yürütülmüştür. (Çetin, 2017). Niyazi Baloğlu'nun Genel Müdürlüğü döneminde yurt içi ve yurt dışına hizmet sağlayan GİNTAŞ şirketi tarafından camilerin ihtiyacı olan kürsü ve minber üretimi çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Çetin, 2017, s. 141).

Öğrenci ve mezunların kurdukları cemiyetler, Nesil Hareketi, Ensar Vakfı ve Türkiye Diyanet Vakfı gibi kuruluşların yanı sıra İslam Medeniyeti Vakfı da ilk İmam Hatip neslinin öncülük ettiği kuruluşlardan biridir. İsmi İslam Medeniyeti Mecmuası'ndan gelen İslam Medeniyeti Vakfı 1974 yılında kurulmuştur. Kurucularından biri olan Cahit Baltacı kurulduğu tarihten itibaren devamlı olarak mütevelli heyetinde yer almış ve Başkanlık ve Başkan Yardımcılığı gibi görevler üstlenmiştir. Selahattin Kaya emeklilik yıllarında bu vakfın başkanlığını üstlenmiştir. Amacı İslam Medeniyetini tanımak ve tanıtmak olan Vakıf bu maksatla her türlü eğitim ve öğretim kurumları açılması, ilmi araştırmalar yapılması ve yayıncılık faaliyetlerinde bulunması gibi çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Çok fazla aktif çalışmaları bulunmamakla birlikte öğrencileri burs imkânı sunmak, Arapça, Farsça, İngilizce gibi dilleri geliştirmek için kurs ve seminer imkanları oluşturmak gibi sosyal faaliyetleri yürütmeye devam etmektedir. Vakıf olarak 1991 yılında İHO kuruluşunun 40. Yılı münasebetiyle Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi konulu sempozyum düzenlenmiş, 1993 yılında Türk Milli Eğitiminde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri adıyla bir kitapçık hazırlanmış ve ilgililere ulaştırılmış, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı ile mesleki ve genel din eğitimi konularında çeşitli toplantılar yapılmıştır (Öcal, 2008 cilt 2, s.440-441).

Yayıncılık Faaliyetleri

İlk İmam Hatip nesli, düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırabilmek için basın ve yayın organlarını aracı olarak kullanmışlardır. Bu kapsamda değerlendirilecek faaliyetleri dergi ve gazetelere makaleler gönderme, dergi çıkarma ve yayınevleri kurma şeklinde özetlenebilir. Vahdet, Yeni Ümit, Gurbet, İzlenim gibi dergilerde yayımlanan yazıları bulunmaktadır. Halit Güler, Süleyman Özkafa ve Yılmaz Yavru gibi isimler İmam Hatip Okulu öğrencisiyken Çağlayan isimli bir dergi çıkararak yayıncılık faaliyetlerine atılmışlardır (Çetin, 2017). Bu ilk adımı İslam'ın İlk Emri Oku, Tohum, İslam Medeniyeti, Nesil gibi çeşitli dergiler takip etmiştir. Bu dergilerin yanı sıra Nesil Yayınevi, İrfan Yayınevi, Ensar Neşriyat, İz Yayıncılık, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları gibi yayınevleri kurmuşlardır. Türkiye'nin yayıncılık faaliyetleri arasında yerini alan İlk İmam Hatip neslin çıkardığı dergilere bu başlık altında yer verilmiştir.

Konya İHO Mezunları Cemiyeti tarafından 1961 yılında ilk sayısı yayınlanan İslam'ın İlk Emri Oku Mecmuası yayın hayatına Ekim 1979'a kadar devam etmiş, toplamda 209 sayı yayımlanmıştır. Oku Dergisi'nin içinde bulunan kişiler ilerleyen yıllarda İlahiyat camiasında ve Diyanet kadrolarında söz sahibi olmuş ve dergi bu camianın gür sesi olarak faaliyet göstermiştir. Yazılarda Türkiye'de ve Pakistan, Endonezya gibi İslam ülkelerindeki İslami sıkıntı ve dertlere yer verilmiştir. Muhammed Esed, Mevdudi, Abdurrahman Azzam gibi isimlerin tercümelemleri ve Ali Ulvi Kurucu, Kadir Mısıroğlu, Mustafa Ateş, Selahattin Parlador, Ahmet Lütfi Kazancı, Ali Osman Koçkuzu, Mustafa Uzunpostalcı gibi isimlerin yazıları bulunmaktadır. Ayrıca Hayrettin Karaman, Ahmet Suphi Fırat, Halit Güler, Ahmet Gürtaş, Mehmet Şeker dergide önde gelen kişilerdendir <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> (24.05.2021). İmam Hatip mensuplarının çalışmalarının ilk ürünü olan Oku Dergisi, o yıl dördüncü mezunlarını verecek olan İmam Hatip Okullarının ve buralarda eğitim öğretim görenlerin kendilerini kamuoyuna tanıttıkları ve aralarında birlik sağlayacak bir vasıta olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. (İslam'ın İlk Emri Oku Mecmuası, 1961). Finans kaynağının öğrencilerin cep harçlıkları olduğu belirtilen derginin yazı işleri müdürlüğü ve yayın müdürlüğünü ilk İmam Hatip neslinden Halit Güler yapmıştır (Çetin, 2017, s. 196-197).

İlk İmam Hatip Neslinin yayın organı olarak faaliyet gösteren dergilerden biri de Tohum Dergisidir. İlk sayısı İstanbul İHO Mezunları Cemiyeti tarafından 1963 yılında yayımlanmıştır. Birçok defa sansüre ve baskıya maruz kalan dergi 12 Eylül darbesi ile birlikte yayın faaliyetlerine son vermiş, bu tarihe kadar toplamda 117 sayı yayımlanmıştır. Yazarları arasında Bekir Topaloğlu, Nihat Sami Banal, Muhammed Hamidullah, Sezai Karakoç, Peyami Safa gibi önemli şahsiyetler zikredilmiştir. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> (25.05.2021). En önemli görevlerinin yarının mücadele ve dava adamlarını yetiştirmek ve halkı dini yönden aydınlatmak olduğu ifade edilen Tohum Dergisinin tüm İmam Hatiplerin dergisi olduğu ve bir ocak görevi üstlendiği belirtilmiştir (Tohum Dergisi, 1963, s. 1).

Hizmet Nesli Hareketi'nin yayın organı olarak nitelendirilen Nesil Dergisi'nin ilk sayısı Ekim 1976'da İslam Medeniyeti dergisinden ayrılan İmam Hatip ve Yüksek İslam Enstitüsü kökenli kişiler tarafından yayımlanmıştır. 1976 ile 1980 tarihleri arasında toplamda 48 sayı yayımlanmış olan Nesil Dergisinin sorumluları olarak o sırada YİE hocalığı yapmakta olan Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, Saim Yeprem, Süleyman Uludağ, Yaşar Kandemir ve Yaşar Nuri Öztürk gibi isimler sıralanmıştır. Başlıca yazarları arasında ise sayılan isimlerle birlikte Yaşar Fersahoğlu, Ali Osman Koçkuzu, Mustafa Kara, İsmail Lütfi Çakan, İsmail Karaçam, Ahmet Kahraman, Muhammed Eroğlu, Ahmet Gürtaş, Mehmet Erkal, Hayati Hökelekli, Tahir Köseoğlu gibi isimler yer almaktadır. Nesil Vakfı kurulup dergi vakıf adına yayımlanmaya dek derginin imtiyaz sahibi Mustafa Saim Yeprem olmuştur.

Derginin çıkması, yayının sürdürülmesi, yazıların yayına hazırlanması gibi hususlarda baş aktörler genel olarak İHO ve YİE kadrosundan oluşmaktadır. Dergide ele alınan meselelerden biri İHO ve YİE gibi kurumlar olmuştur <https://katalog.idp.org.tr> (26.05.2021)

İlk sayısında “Çıkarken” başlığıyla yayınlanan yazıda Nesil Dergisi mensupları, milletin maddi ve manevi kalkınmasına yardımcı olmak, dini ve milli şuura canlılık kazandırmak, din ilimlerini ihya etmek gibi maksatlarla hizmet nesli için bir “hizmet programı” getirmeyi hedeflediği belirtilmiştir. Yazıda Nesil Dergisi'nin hizmet neslinin mensupları arasında metot ve hareket birliği sağlamak, bunları uyum içinde cemaatleştirmek, bu nesilden ülkeye ve tüm dünyaya yansiyacak hidayet ışığına hareket noktası teşkil etmek üzere çıktığı belirtilmiştir (Nesil Dergisi, 1976, s. 1) Onlara göre Nesil bir şahıs ve zümre dergi değil, yüzbinlerle ifade edilebilecek bir tabanın tavandaki sesidir (Kahraman, 1977, s. 36-40). Nesil kadrosunun ideali inandıkları değerleri İHO öğrencilerine iletmek ve onları birer idealist olarak yetiştirmek olarak ifade edilmiştir. Buna göre birbirleriyle irtibat halinde olmalarını sağlamak için bu dergiyi çıkardıkları belirtilmiştir (Öcal,2008, cilt 3, s. 174).

İlk İmam Hatip neslinin YİE yıllarında TİETF öncülüğünde ilk sayısı 1967'de yayınlanan İslam Medeniyeti Mecmuası, 1969 yılına kadar yayın faaliyetlerini sürdürmüş ve toplam 24 sayı yayınlanmıştır. 25-36. Sayılar İstanbul YİE Mezunları Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır. 1974 yılında İslam Medeniyeti Vakfı kurulduktan sonra yayın faaliyetlerini bu vakıf adına sürdürmeye devam etmiştir <https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi> 90 (27.04.2021). Bu derginin isim ve içerik bakımından isim babasının Cahit Baltacı olduğu belirtilmektedir. Baltacı'ya göre İslam Medeniyeti Mecmuası Müslümanlar arasındaki anlayış farklılıklarının neşriyat yoluyla dışa vurulmasını onaylamayan ve bu bakımdan hiçbir tartışmaya sebep olmayan bir dergi olmuştur (Öcal, 2008 cilt 2, s. 435-437).

Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Yapılan Çalışmalar

Din hizmetlerini bir disiplin içinde yürütme ve toplumu din konusunda aydınlatma amacıyla olan ilk İmam Hatip nesli tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde üstlenilen çeşitli görevlerde birçok önemli çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu nesil Diyanet teşkilat yasası hazırlıklarından en basit mevzuatın oluşmasına kadar Diyanetin yeniden inşası ve kurumsallaşmasında rol oynamış; imamlık, müftülük gibi din hizmetlerinden yurt dışı teşkilatlarına, cami inşaatlarına kadar birçok alanda önemli hizmetlere imza atmıştır. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsallaşma süreci olan 1970 ve 80'li yıllarda İmam Hatip neslinin faaliyetleri için başkanlık bir “amiral gemisi” gibi işlev görmüştür (Çetin, 2017).

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İmam Hatip nesli öncülüğünde yayıncılık faaliyetleri, öğrenci yurtları, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırmaları Merkezi, İslam Şuraları Hac organizasyonu, Kutlu Doğum Haftası, Camiler ve Din Görevlileri Haftası, Haseki Eğitim Merkezi, 29 Mayıs Üniversitesi gibi çeşitli sahalarda geniş kitlelere hitap eden projeler yürütülmüştür. Selahattin Kaya'ya göre teşkilata saygınlık ve ciddiyet kazandıran, yurtiçi ve yurtdışı teşkilatlanma ve hizmetlerde önemli adımlar atan asıl isim Tayyar Altıkulaç'tır. Öncülük ettiği çalışmalarla kurumu yeniden yapılandıran Tayyar Altıkulaç, Diyanet teşkilatını siyasetin oyuncuğu olmaktan kurtarıp şahsiyetine kavuşturmuştur (Mert, 2014, s. 219; Öcal, 2008, cilt 1, s. 347). Altıkulaç'ın DİB bünyesindeki başlıca faaliyetleri Haseki Eğitim Merkezinin açılması, Hac işlerinin bakanlıkça organize edilmesi, Rû'yet-i Hilâl konferansının toplanması, Diyanet Vakfının kurulması şeklinde sıralanabilir.

Onunla birlikte Sami Uslu, Ahmet Uzunoğlu gibi isimler de DİB teşkilatında önemli kadrolarda hizmetler yürütmüşlerdir (Altıkulaç, 2016).

DİB Başkan Yardımcılığı döneminde Altıkulaç, fiziki ortam, dosya düzeni, arşiv güvenliği, evrak birikiminin önlenmesi, personelin yazışma usulü konusunda eğitimi gibi bazı girişimlerde bulunmuştur. Camilerdeki Hatiplik kadrosunun kaldırılması, müftülük ve vaizlik görevleri için sınav ve mülakat uygulamasının başlatılması, personelin hizmet içi eğitime tabi tutulması, Ali Üsküdarlı'nın Kur'an tilavetinin kayda alınması, hafızlık belgelerinin incelenmesi, Süleyman Şah Türbesindeki nakil görevi gibi yürütülen birçok dini, ilmi ve kültürel hizmet onun Başkan Yardımcılığı döneminde gerçekleştirilmiştir. DİB başkanlığı döneminde ise Din İşleri Yüksek Kurulu'nun teşkil edilmesi, hac işlerinin düzenlenmesi, hutbe düzenlemeleri, Rû'yet-i Hilal Konferansının düzenlenmesi gibi çalışmalara imza atılmıştır. Rû'yet-i Hilal Konferansı'nda çalışmanın hukuki ve diplomatik ayağını başkan Tayyar Altıkulaç yürütmekte iken, bilimsel ve dini yönü ise Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi İrfan Yücel tarafından aydınlatılmıştır (Altıkulaç, 2016, cilt 1, s. 360-370; Çetin, 2017, s. 670-672).

633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'un müzakere edilmesinde, ön çalışmaların tamamlanmasında, Milli Eğitim Komisyonu'nda ve Genel Kurul'da görüşülme safhalarında Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Dernekleri Federasyonu önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Kanunun çıkarılması için Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu temsilcileri olarak Kemal Güran, Niyazi Baloğlu ve Mehmet Kervancı; Türkiye Din Görevlileri Federasyonu'ndan Mustafa Maden ve Mehmet Solmaz İsmet İnönü ile görüşmek üzere alınan randevu sonucunda Diyanet İşleri Başkanlığı Yasası çıkarma emri verilmiştir (Mert, 2014, s.214-217). Bu kanunun çıkarılmasıyla DİB teşkilatının yeni bir yapı ve kimlik kazanmasında öncülük edilmiştir. Buradaki mevzuat boşluğundan ve işlerin genelgelerle yürütülmesinden kaynaklanan keyfi uygulamaların önüne geçilmesi için Tayyar Altıkulaç, Ahmet Uzunoğlu, Kemal Güran gibi ekip arkadaşları bu konuyla ilgilenmiş ve onların girişimiyle birçok yönetmelik çıkarılmıştır (Altıkulaç, 2016, cilt 1, s. 422- 425).

Diyanet'in yurtdışı teşkilatının oluşturulmaya başlamasına da ilk İmam Hatip neslinden Ahmet Uzunoğlu Özlük İşleri Müdürlüğü sırasında dört din hizmetleri müşavirliği kadrosu almayı başararak vesile olmuştur. Bu kadroların yürüttüğü faaliyetlere destek olması amacıyla yurtdışı Diyanet vakıfları ve cami ve dernekleri şemsiyesi altına alan Diyanet İşleri Türk İslam Birlikleri (DİTİB) kurulmuştur. Berlin'deki DİTİB 1982 yılında Ahmet Baltacı tarafından, Almanya'daki ise 1984 yılında Niyazi Baloğlu tarafından kurulmuştur. Kurulduktan sonra dini hizmetlerle birlikte sosyal, kültürel, sportif alanlarda da birçok faaliyet bu kuruluş aracılığıyla yürütülmüştür. Almanya'daki DİB adına yapılan ilk Hac organizasyonu Berlin DİTİB tarafından yerine getirilmiştir. Hollanda Din Hizmetleri Müşavirliği'ne ilk tayin edilen kişi olan Mehmet Kervancı da kurduğu Hollanda Diyanet Vakfı'nda önemli hizmetler yerine getirerek Diyanet'i Hollanda'da etkin hale getirmiştir. Ahmet Gürtaş müşavirlik görevi sırasında görevlilerin niteliğini ve eğitim seviyesini yükseltmek için Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Selçuklu Eğitim Merkezi'nin açılmasında öncülük etmiştir. Diyanet içinde yüzlerce iç yazışma, rapor, mevzuat, kanun teklifinde ise ilk İmam Hatip neslinden Hamdi Mert'in imzası bulunmaktadır (Altıkulaç, 2016; Çetin, 2017; Mert, 2014).

Görüldüğü gibi ilk İmam Hatip neslinden Tayyar Altıkulaç, Mehmet Kervancı, Ahmet Gürtaş, Kemal Güran, Niyazi Baloğlu, Hamdi Mert, Ahmet Uzunoğlu, Rıza Selimbaşoğlu, Yakup Üstün, Sami Uslu, Mustafa

Uzunpostacı gibi öncü isimler, bu yapı içerisinde yürüttükleri önemli çalışmalarla Türkiye'nin dini hayatına katkıda bulunmuşlardır.

Bilimsel ve Kültürel Faaliyetler

Öğrencilik yıllarından başlamak üzere katıldıkları seminer, konferans, toplantı gibi etkinlikler, köylerde İHO'ları halka tanıtmak amaçlı yapılan faaliyetler, nitelikli talebe yetiştirme gayretleri, dergi, gazete çıkarma; yayınevi, kitabevi veya kütüphane kurma; makale, bildiri, kitap gibi çeşitli telif, tercüme ve düzenleme türünde eserler yayınlama; DİB merkez ve taşra teşkilatında aldıkları görevlerle Türkiye Diyanet Vakfı, Rüyey-i Hilal Konferansı, İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırmaları Merkezi, Haseki Eğitim Merkezi, 29 Mayıs Üniversitesi gibi hayata geçirilen önemli hizmetler; MEB ve YÖK bünyesinde yerine getirilen görevler, yurt içi ve yurt dışında yürütülen diğer çalışmalar ile İmam Hatip nesli, Türkiye'nin bilimsel ve kültürel hayatına da milli ve manevi bir dinamizm getirmiştir.

Uzun yıllar süren bir kesinti döneminden sonra Türkiye'de din alanında ciddi ilmi çalışmaların tekrar başlaması ve belli bir seviyeye ulaşması İHO'da okuyan ilk nesil ile gerçekleşmiştir (Güler, 1977, s. 3). İbni Haldun'un Mukaddime'sini Türkçe'ye kazandıran Süleyman Uludağ, emeklilik döneminde yerel bir TV kanalında insanlara faydalı olmak adına Mesnevi dersleri vermeye devam eden Ali Osman Koçkuzu, Gönül Doktoru adlı romanı ve çocuklara yönelik yazdığı eserleri ile İslam'ı yeni nesillere öğretmeye çalışan M. Yaşar Kandemir, çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayınlanmaya devam eden Hayrettin Karaman, gelecek nesillere yatırım yapmanın önemini vurgulayan ve Mâturidi'yi ülkeye tanıtan Bekir Topaloğlu, kendi metoduyla Arapça öğretiminde belirleyici isim olan Ahmet Gürtaş, ülkemizin yayın hayatında faal kişiliği ile önemli roller üstlenen Halit Güler, yazdığı roman ve hikâyelerle halkı etkileyen ve İHO'ya yönelmelerine vesile olan Ahmet Lütfi Kazancı gibi isimler Türkiye'nin bilimsel ve kültürel hayatına katkı sağlayan isimler arasında sayılabilir (Çetin, 2017; Öcal, 2008).

1960'lı yıllarda başlayıp uzun yıllar devam eden, aralarında Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman gibi isimlerin de bulunduğu Kur'an Okuma Grupları ilk İmam Hatip neslinin öncülük ettiği sosyal ve kültürel faaliyetler arasında değerlendirilebilir. Bu gruplar yalnızca eğitim öğretim için yapılan toplantılarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda fiili roller üstlenmiş, örneğin Tuzla Piyade Okulu için cami yapımında etkili olmuş, İstanbul'da ikinci bir İHO açılması için teşebbüste bulunmuş ve Kadıköy İmam Hatip Lisesi'nin açılmasında ve arsa temininde başarılı çalışmalar yürütmüşlerdir. Ayrıca bu Kur'an Okuma Grubu üyelerinin yardım ve destekleri ile Nesil Vakfı kurulmuştur (Karaman, 2009, cilt 1, s. 283-285; Öcal, 2008, cilt 2, s. 334-336).

Çorum İHO müdürlüğü sırasında Halis Ayhan ve arkadaş çevresi, Çorum ili ve çevresindeki ilçe ve köylere kadar ulaşan irşat faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Cami inşaatına yapılan katkılar, yatılı öğrencilerle sabah namazlarına topluca iştirak, Ramazan ayında Cuma namazlarında hutbe ve vaaz yoluyla halkı aydınlatma çabaları, Çorum çevresindeki çeşitli il ve ilçelere ziyaretler yapılarak öğretmen ve öğrencilere konferanslar verilmesi gibi çalışmalarla toplumun birçok kesimine ulaşma ve bunlarla birlik ve beraberlik içinde ilişkilerini sürdürme gayretleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. (Öcal, 2008, cilt 2, s. 499-501). İmam Hatip Okulu, Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesinde okuyanlar ya bu neslin öğrencileri olmuş ya da eserlerinden yararlanmışlardır. Bu nesil hem dini ilimler alanında hem de dil, tarih, edebiyat gibi farklı alanların yayın hayatına da katkılar

sunmuşlardır. Devlet ile halk arasındaki kopukluğu gidererek devlet-halk bütünlüğünü sağlama yolunda önemli roller üstlenmişlerdir (Altıkulaç, 2016; Çetin, 2017; Mert, 2014).

İslam Ansiklopedisi ilk İmam Hatip neslinin bilimsel ve kültürel alanda gerçekleştirmiş olduğu en önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Fikrin proje olarak ortaya atılmasından son cildinin yayınlanması aşamasına kadar sürecin her aşamasında ilk İmam Hatip nesli önemli sorumluluklar üstlenmiş; yönetim, organizasyon, imla, görünüş ve düzen, kullanılan kaynakların kontrolü, ilmi açıdan doğruluğu ve güvenilirliğinin incelenmesi vb. çalışmalarda aldıkları görevleri işbirliği içinde yerine getirmişlerdir.

Ergun Göze tarafından ortaya atılan “Yeni İslam Ansiklopedisi” adıyla bir ansiklopedi çıkarma fikri DİB tarafından kabul görmüş ve TDV müteveli heyetinden Tayyar Altıkulaç, İsmail Hakkı Yılanoğlu, Ahmet Uzunoğlu, Sami Uslu ve Fikri Gültekin tarafından imzalanan 22 Kasım 1980 gün ve 142 sayılı karara göre yapılan bir sözleşmeyle bu projeyi yürütme görevi kendisine verilmiştir. Başlangıçta öngörülmeven ancak kapsamlı bir organizasyona gidilmeden başırlamayacak kadar geniş çaplı ve ciddi bir çalışma gerektirdiği sonradan fark edilen bu proje kapsamında ilk İmam Hatip neslinden Ahmet Uzunoğlu, Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, İsmail E. Erünsal, İsmail L. Çakan, İsmail Karaçam ve M. Saim Yeprem gibi isimlerle yapılan bir toplantı sonucunda, yeterli ilmi birikim ve gerekli altyapının sağlanarak bu işin sorumluluğunu hep beraber üstlenilmesine ve İslam Ansiklopedisinin çıkarılmasına karar verilmiştir (Altıkulaç, 2016, cilt 3, s. 1131-1139). Diyanet Vakfı'nın başında bulunan Altıkulaç'ın teklifi üzerine 1983 yılında Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, Mehmet Yaşar Kandemir, İsmail Erünsal ve Mehmet İpşirli çalışmalara başlamıştır (Öcal, 2008, cilt 3, s. 181-182) 1. Cildi 1988 yılında yayınlanmış, aynı yıl kurulmuş olan İslam Araştırmaları Merkezi'nin yürüttüğü araştırmacı yetiştirme faaliyetleri ile İslam Ansiklopedisi çalışmaları, 1993 yılında İSAM bünyesinde tek çatı altında toplanmıştır. 2013 yılında 44. Cildinin ve 2016 yılında ise ek iki cildinin yayınlanmasıyla madde listesi, içerik ve üslup açısından özgün bir matbu olarak yayınlanmış ve bilimsel araştırmalarda önemli bir kaynak olarak kullanılmak üzere yerini almıştır (Altıkulaç, 2016, cilt 3, s. 1138).

Bekir Topaloğlu, Süleyman Uludağ, Hayrettin Karaman, M. Yaşar Kandemir, Saim Yeprem, Ahmet Gürtaş, Halis Ayhan, Halit Güler gibi isimler projenin olgunlaşmasıyla birlikte idari organizasyondan genel müdürlük görevine, madde yazarlığından inceleme ve denetleme faaliyetlerine kadar her sahada aktif roller üstlenmişlerdir. Ağırlıklı olarak ilk İmam Hatip neslinin ve onlardan sonra gelen kadronun kolektif eseri olan, İlahiyat Fakültesinin yanı sıra diğer fakültelerdeki değerli ilim adamları, uzmanlar ve sanatkarlar tarafından da katkılar sunulan İslam Ansiklopedisi projesi hem Türkiye hem de tüm İslam alemi için dini, ilmi ve kültürel açıdan çok önemli bir hizmettir (Öcal, 2008, cilt 2).

Araştırmacı yetiştirmek için bir araştırma merkezi açmak gerektiğini düşünen Tayyar Altıkulaç ve İmam Hatip neslinden bazı isimler bunun için harekete geçmişlerdir. Gerekli ön hazırlıklar yapıldıktan sonra, ilgililere bilimsel çalışma ve araştırma imkanları sağlayabilmek, araştırmacı yetiştirmek, bilimsel araştırma ve yayınlar yapmak, bir araştırma kütüphanesi kurarak dokümantasyon ünitesini yerli ve yabancı araştırmacıların hizmetine sunmak gibi faaliyetleri bünyesinde barındırmak üzere, yürütülmekte olan İslam Ansiklopedisi projesini de kapsamına alan özgün İslam Araştırmaları Merkezi modeli 1986 yılında hayata geçirilmiştir. Kısa adı İSAM olan bu merkez Türkiye'ye özgü bir modeldir. Bu merkeze kendi araştırmacıları dışında her gün 150-200 yerli ve yabancı araştırmacı uğramaktadır. Başka bir ülkede merkezin bulunduğu İstanbul dışından gelenler için misafirhane

hizmetinin aktif olduğu, zengin bir dokümantasyon hizmetine sahip olan buna benzer bir araştırma merkezi bulunmamaktadır (Altıkulaç, 2016; Çetin, 2017).

Süleyman Uludağ'a göre İSAM bir Darü'l-Hikme, İslam Bilimleri Akademisi veya bir Araştırma Enstitüsü gibi işlev görmekte, yakın gelecekte daha önemli ve daha büyük faaliyetlerin altına imza atması beklenmektedir (Öcal, 2008, cilt 3, s. 518). TDV mütevelli heyetinden Mehmet Kervancı, Kemal Güran, Niyazi Baloğlu gibi isimler projeye destek olmuş, ayrıca Hayrettin Karaman, Tayyar Altıkulaç, Bekir Topaloğlu, Süleyman Uludağ gibi önemli şahsiyetler birçok sahada olduğu gibi bu projenin altına da imzalarını atmışlardır. Bu özgün modeli oluşturup hayata geçirmek büyük ölçüde ilk İmam Hatip nesline nasip olmuştur (Altıkulaç, 2016; Öcal, 2008).

Sonuç

Çalışma kapsamında Türkiye'nin din eğitimi ve din hizmeti alanında önemli bir konuma sahip olan ilk İmam Hatip neslinin bir İmam Hatip davası çerçevesinde ele alınabilecek faaliyetleri ele alınmıştır. Verilerin literatür tarama yöntemi ile elde edildiği çalışmada ilk İmam Hatip neslinin Türkiye'nin dini hayatına katkılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. İlk İmam Hatip neslinin çalışmaları; İmam Hatip Okulları adına yürütülen faaliyetler, Yüksek İslam Enstitüleri adına yürütülen faaliyetler, çeşitli dernek, vakıf, federasyon vb. şekillerde karşımıza çıkan teşkilatlanma çalışmaları, yayıncılık faaliyetleri ve bilimsel ve kültürel alanda yapılan çalışmalar şeklinde sıralanabilir.

İmam Hatiplerde yetişen ilk neslin İHO adına gerçekleştirmiş oldukları çeşitli hizmetler bulunmaktadır. Bunlar okul inşaatlarına yapılan katkı, fiziki ortamların iyileştirilmesi, araç-gereç temini, yetersiz ders kitapları konusunda atılan adımlar, nitelikli öğrencilerin yetişebilmesi için alınan önlemler, mezunlarının önünün açılması için yürütülen çalışmalar, kız çocuklarının bu okullara gidebilmesi adına alınan sorumluluklar şeklinde sıralanabilir. Bu noktada ilk İmam Hatip neslinin 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarının yaşaması, gelişmesi ve yayılması için yürütülen ciddi faaliyetleri görülmektedir.

İHO mezunlarının yüksek tahsil için gidebileceği Yüksek İslam Enstitülerinin açılması için yapılan girişimler, açıldıktan sonra bu kurumların yaşayabilmesi ve gelişebilmesi için verilen uğraşlar, eksiklerin tamamlanması, fiziki şartların ve uygulanan programların düzenlenmesi için yapılan çalışmalar, niteliksiz öğretmen ve idareci atanması sorununun çözümü, ülke genelindeki dengesiz dağılımının ve programsız bir şekilde açılan enstitülerinin engellenmesi, bölümleşmenin gerçekleşmesi ve buldukları illerdeki üniversitelere bağlanarak İlahiyat Fakültelerine dönüşmeleri için yürütülen faaliyetler ilk İmam Hatip neslinin Yüksek İslam Enstitüleri adına gerçekleştirmiş olduğu çalışmalardır. Bu çalışmalardan hareketle ilk İmam Hatip neslinin Yüksek İslam Enstitülerinin açılması, gelişmesi, statü ve imkan elde etmesi için önemli sorumluluklar üstlenmiş olduğu söylenebilir.

İlk İmam Hatip nesli buldukları yerlerde çeşitli cemiyet, dernek ve vakıflar kurarak aynı amaçla yola çıkanlar arasında işbirliği içinde olma ve birlikte hareket edebilme imkanı bulmuşlar, böylelikle çalışmalarına ekip ruhu ve hız kazandırmışlardır. Bu amaçla oluşturulan kuruluşlar İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri, Yüksek İslam Enstitü Talebe Cemiyetleri, bunların birleşmesiyle oluşturulan federasyonlar, Nesil Hareketi, Ensar Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı şeklinde sıralanabilir. Bu kuruluşlar ile din eğitimi ve din hizmetleri sahasında birçok gelişmenin altına imza atılmıştır. Bu anlamda ilk İmam Hatip neslinin bireysel gayretlerin yanı sıra çalışmalarını teşkilatlanarak yürüttükleri söylenebilir.

İHO'da yetişen ilk neslin çeşitli dergilerde makaleler yayınlamak, dergiler çıkarmak, yayınevleri kurmak gibi aktif bir şekilde yürüttükleri yayıncılık faaliyetleri de araştırma kapsamında ele alınmıştır. Yayın organlarını İslami bir ruhla yola çıkmış olanlar arasında iletişim sağlamak, fikir ve çalışmalarını geniş kitlelere duyurmak ve Müslüman halkın ve yeni nesillerin okuyabileceği dini yazılar yayınlamak amacıyla kurulmuş ve Batı tarzı yaşamın zararlı etkilerinden toplumu koruyabilmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede İslam'ın İlk Emri Oku Dergisi, Nesil Dergisi, Tohum Dergisi, İslam Medeniyeti Dergisi gibi dergiler çıkarılmış, Nesil Yayınevi, İrfan Yayınevi, Ensar Neşriyat, TDV Yayınları gibi çeşitli yayınevleri kurmuştur. Bu noktada ilk İmam Hatip neslinin sesini geniş kitlelere duyurabilmek ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için yayın organlarını birer araç olarak kullandıkları söylenebilir.

Araştırma kapsamında ilk İmam Hatip neslinin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çeşitli görevler üstlendikleri; bu kurumun merkez teşkilat yapısının tamamlanması, bürokrasisinin oluşması, bu kurum eliyle yürütülen yurt içi ve yurt dışı din hizmetlerinin nitelikli bir şekilde yürütülmesi için yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Hac organizasyonları, din görevlilerinin mesleki eğitimleri için kurulan eğitim merkezleri, yurt dışındaki vatandaşlara din hizmeti götürebilmek adına oluşturulmuş olan müşavirlikler ve oralarda inşa edilen camiler, İslam Araştırmaları Merkezi projesi, Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurulması ve İslam Ansiklopedi çalışmalarının başlaması gibi hizmetler Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde gerçekleştirilen çalışmaların ürünüdür. Bundan hareketle ilk İmam Hatip neslinin din hizmetleri ve din eğitimi faaliyetlerini yurt içi ve yurt dışında geniş kitlelere ulaştırmak için Diyanet İşleri Başkanlığı'na büyük önem verdikleri ve bu kurumu amaca ulaşmak için bir araç olarak gördükleri sonucuna ulaşılabilir.

İlk İmam Hatip neslinin bilimsel ve kültürel alanda yapmış oldukları eğitim öğretim faaliyetleri, verilen vaaz, konferans, seminer gibi etkinlikler, yayıncılık, telif ve tercüme faaliyetleri, Rüyat-i Hilal Konferansı, İslam Ansiklopedisi, İSAM, Haseki Eğitim Merkezi, 29 Mayıs Üniversitesi gibi çalışmalar da araştırma kapsamında ele alınan çalışmalar arasındadır. Özellikle İslam Ansiklopedisi ve İSAM konusunda atılan adımlar ilk İmam Hatip neslinin şaheseri niteliğinde değerlendirilmelidir. Görüldüğü gibi İHO'da yetişmiş olan ilk nesil Türkiye'nin din eğitimi, din hizmetleri ve dini hayatına çeşitli açılardan katkılarda bulunmuşlardır. Bu tecrübelerin gün yüzüne çıkarılması gelecek nesillere yol gösterici olması bakımından önemli görülmektedir.

Kaynakça

- Altıkulaç, T. (2016). *Zorlukları aşarken*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aşlamacı, İ. (2014). *Pakistan medreselerine bir model olarak İmam Hatip Okulları*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Ateş, M. (1962). İmam hatip okulları hakkında düşündüklerimiz. *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 2(16), 15-16.
- Cebeci, S. (2015). Din eğitimi bilimi ve Türkiye'de din eğitimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Coşar, M. (1969). Samsun İmam Hatip Okulu. *Tohum Mecmuası*, 4(40), 18-21. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> adresinden edinilmiştir.
- Çetin, M. (2017). *Bir neslin öncüleri ilk imam hatip kuşağından portreler*. Ankara: Biyografi Net Yayıncılık.

Çıkarken. *İslam'ın İlk Emri Oku Dergisi*, 1961, 1(1), 1. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> adresinden edinilmiştir.

Çıkarken. *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1976, 1(1), 1. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/96/nesil> adresinden edinilmiştir.

Çıkarken. *Tohum Dergisi*, 1963, 1(1), 1. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> adresinden edinilmiştir.

Gökçaftı, M. A. (2005). *Türkiye'de din eğitimi ve imam hatipliler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Güler, H. (1977). İlme karşı çıkanlar, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1(10), 3-7. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/96/nesil> adresinden edinilmiştir.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi> 90 27.04.2021 tarihinde erişilmiştir.

<https://ensar.org> 07.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> 24.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> 25.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

<https://katalog.idp.org.tr/dergiler/nesil> 26.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

<https://tdv.org/tr> 14.05.2021 tarihinde erişilmiştir.

<https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/> 25.06.2021 tarihinde erişilmiştir.

Kahraman, A. (1976). Bir nesilden kimler neler bekledi, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1(1), 7-10. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/96/nesil> adresinden erişilmiştir.

Kahraman, A. (1977). Soru cevap tartışma, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1(5), 36-40. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/96/nesil> adresinden erişilmiştir.

Karaman, H. ve Topaloğlu, B. (1970). *Arapça Sarf Nahiv*. İstanbul: Yılmaz Ofset Basımevi.

Karaman, H. ve Topaloğlu, B. (1978). *Kelile ve Dimne*, İstanbul: Anda Yayınevi.

Karaman, H. (2004). *Her şeye rağmen*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Karaman, H. (2009). *Bir varmış bir yokmuş: Hayatım ve hatıralar*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Karaman, H. (2014). *İmam-hatiplilik şuuru*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Karaman, H. (2017). *Laik düzende dini yaşamak(1)*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Koçkuzu, A. O. (1961). Onuncu yıl. *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 1(10), 9-10. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> adresinden edinilmiştir.

Koçkuzu, A. O. (1966). İmam hatip okulları ve 15 inci yıl. *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 6(59), 8-9. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> adresinden edinilmiştir.

Mert, H. (2014). *Türkiye'nin dönüşüm sürecinde imam hatip liseleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Metin, M. (2014). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (1. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

- Milli eğitim bakanına üç teşekkürümüzün verdiği muhtıra. *Tohum Dergisi*, 1968, 3(33), 26. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> adresinden edinilmiştir.
- Öcal, M. (1998). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de din eğitimi ve öğretimi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 241-268.
- Öcal, M. (1999). Kuruluşundan günümüze İmam Hatip Liseleri. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, .201-254.
- Öcal, M. (2008). *Tanıkların dilinden cumhuriyet dönemi din eğitimi ve dini hayat*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (2015). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de din eğitimi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Öğük, E. (2016). Son devrin din alimi Bekir Topaloğlu: hayatı, hatıratı ve kelam ilmine katkısı. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 180-206.
- Topaloğlu, B ve Karaman, H. (2013). *Arapça okuma ve eski metinler kitabı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Topaloğlu, B. ve Karaman, H. (2015). *Arapça-Türkçe yeni kamus*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Topaloğlu, B. (2007). *Nesillerin el kitabı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Uzunoğlu, A. (1999). Türkiye Diyanet Vakfı'nın 25. kuruluş yılı ve kuruluşla ilgili bazı hatıralar. *Diyanet Aylık Dergi*, 99, 31-39.
- Ünsür, A. (1995). *Kuruluşundan günümüze İmam Hatip Liseleri*. İstanbul: Önder Yayınları.
- Yüksek İslam Enstitülerinin İslami ilimler olma gerekçesi. *Tohum Dergisi*, 1969, 4(45), 26-27. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> adresinden edinilmiştir.